

Մխիթար վարդապետ. Հայերը Ռուսաստանում. Վաղար-
շապատ 1906. 136 էջ. գինն է 80 կոպեկ.

Մայր Աթոռի միաբան Մխիթար վարդապետը աշ-
խատում է այս գրքոյկի միջոցով Հայոց եկեղեցու, նրա
կալուածների ու եկամուտների մասին որքան կարելի է
ճշգրիտ տեղեկութիւններ տալ հայ հասարակութեանը։
Որչափ անգամ ճշգրիտ տեղեկութեան փոխարէն մենք
միայն մօտաւոր հաշիւների ու հաւանական ենթադրու-
թիւնների ենք հանդիպում գրքոյկի մէջ, դրա պատճառն
այն է, որ Հայոց եկեղեցու բարձրագոյն Հոգեւոր Վար-
չութիւնը ճշգրիտ տեղեկութիւններ չունի իրեն ենթա-
դրեալ հաստատութիւնների և նրանց եկամուտների մա-
սին։ Եւ Մխիթար վարդապետը, որ իւր գրքոյկով ճանա-
պարհ հարթել է աշխատում Հայոց եկեղեցական ման-
րամասն ու ճիշտ վիճակագրութեան համար, արժանի է
առանձին շնորհակալութեան։ Համակրելի է և ուշադրու-
թեան արժանի նրա ձեռնարկութիւնը մանաւանդ այն
պատճառով, որ հանդէս է գալիս այնպիսի ժամանակ,
երբ ամեն ոք խօսում է Հայոց եկեղեցու հարստութեան,
նրա կալուածների ու ապագայ դպրոցական ֆօնդի մա-
սին, բայց ոչ ոք որոշ գաղափար չունի թէ որոնք են Հայոց
եկեղեցու կալուածքները և ինչքան եկամուտ են տալիս
նոքա Հայոց եկեղեցուն և մասնաւորապէս Ս. Էջմիածնին։

Գրքոյկը բաղկացած է 8 հատուածներից, որոնցից
մի երկուսը արդէն մի անգամ տպուած են եղել «Արա-
րատում» կամ «Արշալոյսի» մէջ։ Հատուածների բովան-
դակութիւնը հետեւեալն է.

Ա) Ռուսաստանի Լուսաւորչական Հայոց վանքական
անշարժ կալուածները. (էջ 1—21),

Այդ հատուածից երևում է, որ Էջմիածնին ունի
ընդամենը 45,000 դեսիատին հող, որից ստացւում է
տարեկան մօտ 51,000 ռուբլի. դրանից 3000 ռ. չափ
տրւում է հողային և երկրաչափական հարկ։

Անշարժ կալուածներին (Վաղարշապատում, Ախալցխայում, Երևանում, Ալէքսանդրապոլում, Ախալքալախում, Փանձակում, Թիֆլիսում և Քիչնեում) էջմիածինն ստանում է տարեկան ընդամենը 50,301 ռուբլի 32 կոպ. արդիւնք. ամենաշատ արդիւնք տուող կալուածքը Քիչնեինն է (24,000 ռ.) և ապա Տփլիսի տներն ու կրպակները (14,536 ռ. 32 կ.), Վաղարշապատի անշարժ կալուածները (6314 ռ.) ևլն:

Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիայի թեմի 3 վանքերը միասին (Խրիմի ս. Խաչ, ս. Փրկիչ Ղարասուբաղարի մօտ և ս. Խաչ Նոր Նախիջևանի) ունին մօտ 4418 դես. հող, որ բերում է տարեկան 13,085 ռ. արդիւնք:

Ասորախանի թեմում վանքական հող չկայ: Շամախու երկու վանքերը միասին ունին 79 դ. հող, 1830 ռ. տարեկան արդիւնքով:

Ղարաբաղի թեմում կայ 14 վանք, որոնք ունին 58,698 դ. հող, տարեկան մօտ 6700 ռուբլի չնչին արդիւնքով, որի կէսից աւելին (3708 ռ.) տրւում է հողային և երկրաչափական հարկ:

Երևանի թեմի 48 վանքերը ունին միասին մօտ 32,440 դ. հող, որից ստացւում է հողային և երկրաչափական հարկերը հանած՝ մօտ 16,484 ռուբլի արդիւնք:

Վրաստանի և Իմերեթիայի թեմում կայ 17 վանք, որոնք ունին միասին մօտ 12,250 դ. հող, տարեկան 3080 ռուբլի արդիւնքով, հողային ու երկրաչափական հարկերը հանած:

Ռուսահայոց բոլոր վանքերը միասին ունին մօտ 153,000 դես. հող, որից ստացւում է տարեկան միայն 85,000 ռուբլի արդիւնք: Ծխական եկեղեցիներն էլ եթէ հետը հաշուենք, Հայոց եկեղեցին Ռուսաստանում ունի ընդամենը մօտ 175,000 դ. հող 110,000 ռուբլի տարեկան արդիւնքով:

Բ) Տեղեկագիր Ա. Բ. Գ. Գ. 1900 թ. (21—40), որից երևում է, որ ամբողջ Ռուսաստանում նոյն թուին եղել է 1327 եկեղեցի, 79 վանք, 7 եպիսկոպոս, 34 վարդապետ,

1547 քահանայ, 360 եկեղեցական սպասաւոր և ընդամենը 1,131,474 ծխական: Բոլոր եկեղեցիների դրամապլուխն հաւասար է 1,522,513 ռուբ. մուտքը 478,472 ռուբ. ելքը 393,636 ռ. (կոպէկները թողնում ենք):

Ամբողջ (նուստոտանում կայ 4 թեմական դպրանոց և միայն 3 անկեղանոց (էջ 36 շար.):

Գ) Մխական եկեղեցիների անշարժ կալուածքները, որոնց մասին կանոնաւոր տեղեկութիւնների պակասում են:

Դ) Հետաքրքրական է Ս. Էջմիածնի 1906 թուի նախահաշիւը. (էջ 40—45). ընդհանուր մուտք նախատեսուած է ընդամենը 156,003 ռուբլի, իսկ ելք 127,343 ռուբլի, ուրեմն պիտի աւելանար 28,660 ռուբլի, բայց ճշմարտութիւնն այն է, որ այդքան մուտք վանքը երբէք չի ունենում (սախտաբար լինում է 132,000 ռ.), իսկ ծախս լինում է նախահաշուի սրոշածից միշտ աւելի: Մուտք վիճակային արդիւնքից 1906-ին նշանակուած է 35,000 ռուբլի, յայտնի չէ ինչ հիմունքներով, այն ինչ 1902-ին, երբ աւելի կանոնաւոր էին ստացւում վանքի բոլոր եկամուտները, վիճակային արդիւնք եկել է միայն 26,000 ռուբլի: Նշանակուած 35,000 ռուբլի վիճակային արդիւնքից 15,000 էլ դոնէ եթէ եկած լինէր 1906-ի ընթացքում, կարելի էր գտնի լինէր: Յիշատակելու արժանի է, որ 1906-ի նախահաշուով 56,100 ռուբլի նշանակուած է ճեմարանի համար, բացի հացից, որ ստացուել է Մայր Աթոռի շտեմարանից:

Էջ 45—48 համեմատութեան համար դրուած է 1902-ի ելքի հաշիւը:

Ե) 48 էջի վրայ 1897—1901 հնդամեայ շրջանի Մայր Աթոռի միջին մուտքն է հաշուած՝ մօտ 131,638 ռուբլի:

2) էջ 49—52. խօսւում է վիճակային արդիւնքների մասին 1902-ի ընթացքում. այդտեղից երևում է, որ ա. Երևանի թեմը վիճակային և օտարային արդիւնք միասին ուղարկել է Էջմիածնին 24,677 ռ. 83 կ. ք. Վրաստանի թեմը միայն 5 ռուբլի. գ. Ղարաբաղի թեմը ոչինչ. դ. Շամախու թեմը ուղարկել է 3339 ռ. (որից 2000 ռ.

հանգուցեալ առաջնորդի ռոճիկը)։ և՛ Աստրախանի թեմը ոչինչ չի ուղարկել։ և զ. Ն. Նոխիջևանի և Բեսարաբիայի թեմը ուղարկել է վիճ. և օտարային արդիւնք միայն 152 ր. Բոլոր 6 թեմական հաստատութիւնները ծախսում են տարեկան 60,326 ր. 64 կ.։

Է) Էջ 52—53 Մայր Աթոռի դրամագլխի և տւանդադրամների մասին է, որոնց ընդհանուր գումարն է եղել 1902-ի յունուարի 1-ին 465,723 ր. 28 կ. և 4000 ֆրանկ. որից Էջմիածնին պատկանում է միայն 377,428 ր. 81 կ. և 4000 ֆրանկ։

Ը) Էջ 53—126 Հայերը Ռուսաստանում ըստ 1897-ի առաջին ընդհանուր աշխարհագրի. բազմաթիւ հետաքրքրական աղիւսակներով, քաղած Տրոյնիցկու խմբագրութեամբ 1905-ին լոյս տեսած երկհատոր աշխատութիւնից այդ աշխարհագրի մասին։

Էջ 126—132 մի քանի հաշիւներից յետոյ Մխիթար վարդապետը գնում է իւր եղբակացութիւնը, որի համաձայն 1907 թուի սկզբին Ռուսաստանի վեց թեմերում Լուսաւորչական Հայերի թիւը լինելու է 1,392,129 հոգի (Երեւանի թեմ 668,813, Թիֆլիսի թեմ 372,800, Ղարաբաղի թեմ 175,632, Շամախու թեմ 62,649, Աստրախանի թեմ 60,842, և Բեսարաբիայի թեմ 51,393)։ Իսկ բոլոր այլ գաւառութեան հայերն էլ հաշուելով, հայերի ընդհանուր թիւը Ռուսաստանում պիտի լինի 1,438,000։

Գիրքը վերջանում է Հայերի թուի ընդհանուր հաշուով, որ ըստ Մխիթար վարդապետի պիտի լինի մօտաւորապէս 3 միլիոն, թէև անհնար չէ համարում նա, որ 3 միլիոնից էլ աւելի լինի։

Ով առհասարակ հետաքրքրւում է Հայոց եկեղեցւով և Հայոց վիճակագրութեամբ, նրան խորհուրդ ենք տալիս ձեռք բերել Մխիթար վարդապետի գրքոյկը։

ՅՐԱՄԱՆՊ ՎԱՐՊԱԿԻՆ.

